

AZ ÚJ FRANCIA LÉLEKTANI REGÉNY

Mindnyájan, akik Bergsonnak a teremtő életfolyamatra és a valóságos tartamra alapított bölcseletét ismertük, el lehattünk készülve rá, hogy művészi ihletsegekből táplálkozó és művészi lendülettel megírt tanai tulajdonképpen nem is a bölcseleti tudományokra, hanem inkább az irodalmi életre lesznek hatással. A hivatalos bölcsek amúgy is mindig gyanakodással nézték az emberi ösztönök rejtélyes forrásait kutató álmodozót. Vele is úgy volt, mint Schopenhauerrel és Nietzschevel. Gondolatszerkezeteiknek inkább művészi, mint bölcseleti vonalaik voltak, vérmérsékletük inkább a költőkével, mint az elméletek nagy kodifikátoraival volt rokon. És amint Schopenhauer és Nietzsche tulajdonképpen az irodalmi életben ágazódtak el, úgy Bergson is minden jel szerint eszméinek továbbhulámzását egyes-egyedül az irodalom világában érheti el.

A bergsonizmus világirodalmi jelentősége egyelőre az új francia lélektani regényen érződik. Bourget-ék már odáig vitték az elemző regényt, hogy nemcsak a cselekvés halt ki belőle, hanem kicsúszik alóla egyetlen létfenntartó pillére is: a társasági élet, a társasági ember. Az elemző regények hősei elkülönült életet éltek; alig jelentek meg csak egy pillanatra is az élet piacán, s aztán mindjárt magányukba szaladtak, hogy megnézzék, megvizsgálják, mi történt velük. Lelküket állandóan maguk elé terítették, maguk elé tűzdelték, mint rovargyűjtő a színes bogarat, s ebben a kényszermozdulatlanságban igyekeztek megfogni az élet tűnő reflexét. Ilyen körülmények között természetesen következett be, hogy az élet mozdulatai helyett csak halotti rángatózásokat adtak, s az élmény, a történet okai után keresve, megölték magát az élményt, magát a történetet.

A bergsoni új lélektanak új lendületet kellett belevinnie a lélektani alapon álló regénybe is. Az első francia író, aki az új lélektanra építette föl hatalmas regény-műformáit, a nemrégiben elhunyt Marcel Proust volt. Proust legfőbb regényciklusának a címe: *Keresése az elvesztett Időnek*. Az elvesztett idő pedig nem más, mint a kanti üres idő-fikcióval szembeállított bergsoni termékeny időtartam. Az Idő, amely valósággal megduzzasztja, megnöveszti a lelket, mint a hegytetőről leguruló hólabdára a rátapadó hó. Eszünk világánál énünk nem több, mint kézbe fogható hólabda, de ha az ösztön titkos csatornáin át beleérezzük magunkat a nagy életfolyamatba, pillanatnyilag világosan rádöbbenünk arra, hogy hógörgetegként száguldunk tova, nyerve és gyarapodva az életnek minden velünk közös tüneményével való érintkezéstől.

Ez a bergsoni szemszög beláthatatlan távlatokat nyit az új lélektani regény mögé. Ezek közül a távlatok közül sokat megéreztetett már Proust is, különösen embereinek beállításában és jellemzésében. Proust jelentőségét talán úgy jellemezhetjük legjobban, ha azt mondjuk, hogy oly élesen s olyan logikai következetességgel érezti a belső, ösztönös életet — előbbi képünkkel szólva: hógörgeteg-életünket —, mint Flaubert és Zola éreztek a külső életet, az egyént formáló társadalmi és éghajlati miliőt. Zola például elménket örvendeztető módon rajzolta meg ugyanazon patológikus elváltozás egyéni megnyilatkozását egy család több leszármazottjában. Ez az ábrázolás azonban csupán az elme bravúrja. Proust az ösztön mélyére száll, s egyszerre hozza a kettős embert: az intelligencia tükrében visszaverődő kisembert s ugyanazt az életösztön folyamatába belevetve s jelentőségében végtelenül megyarapodva.

Proust nyomain halad a mai francia regény másik nagy mestere, Jules Romains is. Romains irodalmi pályafutását unanímista verseivel kezdte. Az egylelkiség szempontjait azután átvitte regényeibe. Ő is bergsonista, mint Proust. Amit egylelkiségnek nevez, tulajdonképpen nem más, mint az egységessé olvadt életfölkület, amelyben az egyéniség mint logikai fogalom eltűnik, de

mint benső, lelki élet annál jelentőségesebbé válik. Romainst ezt „istenülés”-nek hívja. Könyvet is írt róla *Manuel de diificativa* címen, amelyben az étellel való társulás elméletét a következő képpel világítja meg: „Ha látsz az utcán kialakulásra kész csoportot, menj feléjük, s add oda magadat... Hatolj be szelíden a tömegbe, kérdezd az embereket, s tudd meg, miért van a csoport. Mondj nekik szavakat, amelyek őket életre izgatják, növeld együttérzésüket, tüzd el gyűlöletüket vagy részvétüket.” Szóval, bontakoztasd ki a belső életet, emeld az izolált egyént az öntudatosá vált társas kapcsolatok révén ideává, hössé, teljes életivé.

Ezek a tanulságok hangzanak ki az új francia bergsonista regényírók elméleteiből. Mindez azonban pusztán keresettség vagy elméleti érdekesség volna, ha műveikben nem adnák tanaik művészi megvalósítását is. A dolog azonban nem úgy áll. Proust talán soha életében, Romainst pedig egyetlenegyszer adott csupán programot; ellenben annál inkább alkottak mind a ketten. És éppen műveikben bontakozik ki igazában jelentőségük. Romainst legújabb regénye, a *Lucienne*, egészen új művészi lehetőségeket nyit meg előttünk. Egyszerű történetet ír meg. Lucienne egy vidéki városkába megy, s ott zongoraleckét ad. Így ismerkedik meg a Barbelenet családdal: a szülőkkel s a két lánnyal. Ezeknek van egy közös jegyesfeléjük, aki azonban Lucienne-be lesz szerelmes, s a végén elveszi. Kis, szelíd folyású házassági regény az egész, s mégis minden részében új és eredeti. Az újsága és eredetisége pedig a történet új lélektani beállításában rejlik. Minden két síkon pereg le előttünk: egy külső és egy belső síkon. A belső történés csak itt-ott izzik át a cselekvény szövetén, de állandóan érezzük, hogy az is fejlődik, s hogy a tulajdonképpeni érdek abban székel. Romainst számtalan eszközzel él, hogy erre eszméltessen. Mikor Lucienne például először látogatja meg a Barbelenet családot, azt hiszi, hogy öten vannak a szobában. Pedig csak négyen ülnek ott: a szülők s a két lány. És mégis van ott egy ötödik, a jegyes, aki különben mindennap odajár, és csak éppen ezúttal hiányzik. De csak testileg. A négy ott lévő ember közös lelki együttélése nyilván hordja

magán az ötödik képét, mint a puha sár az arra járónak a lába nyomát. Az ilyenféle lelki viszonyoknak érzetése a művészi ábrázolásban beláthatatlan teret nyit.

Amint látható tehát, az új francia lélektani regény nem témában s nem műfaji deformációban keresi az eredetiséget, hanem egy egészen új életszemléletben. Minden okunk megvan arra, hogy ennek az új életszemléletnek a jövő irodalmi fejlődésében korszakalkotó jelentőséget jósoljunk.